

Bodor Viktória

Óvodapedagógusok és tanítók viszonyulása a nyelvi diverzitáshoz

Kedves Olvasók, kedves Kollégák!

A magyar beszélőközösségekben a standard nyelvváltozat magas presztízse következtében gyakran találkozhatunk olyan véleményekkel, sztereotípiákkal, miszerint a köznyelv szebb, helyesebb, tisztább, tökéletesebb és felsőbbrendű a többi nyelvváltozatnál. E szerint az elgondolás szerint minden nyelvi jelenség helyes, amely a standardba tartozik, és minden helytelen, ami nem, függetlenül a beszédhelyzettől (Bodó2016: 26). Ennek oka pedig az, hogy a magyar anyanyelvű emberek a James Milroy által leírt „standard nyelvi kultúra”-ban élnek (Milroy 1999: 18, idézi Kontra 2010), amelynek elterjedésében nem kis szerepe volt a nyelv művelésnek, továbbá a sok esetben még máig is ezt a nézőpontot támogató iskolai oktatásnak (Milroy 2001; Bilász 2017). A standard nyelvváltozat hegemoniáját a nyelvi standardizmuson kívül közvetlenül más nyelvi ideológiák is erősítik (Bilász 2017: 24), például a nyelvi homogenizmus, amely elítéli a nyelvváltozati sokféleséget, és helyette az egységes nyelvet, nyelvváltozatokat szorgalmazza (Lanstyák 2011: 49; Lanstyák 2015). Továbbá a nyelvi purizmus és konzervatizmus is, amelyek szerint a hagyományos nyelvi formák helyesebbek, értékesebbek, mint az idegen eredetű nyelvi formákat tartalmazó változatok, sőt az előbbieket megőrzése társadalmi, kulturális, nemzeti érdek (Lanstyák 2011: 55; Lanstyák 2015, idézi Bilász 2017). Határon túli, kétnyelvű kisebbségi nyelvi közegben még jelentősebb lehet a purista és a standardista ideológia kapcsolata, ugyanis a magyar standard és a kisebbségi nyelvváltozatok közötti legszembetűnőbb különbségek a kontaktusjelenségek, kölcsönzavak. Ezek használata szemben áll a purista szemlélettel, amelynek célja a nyelv tisztaságának a megőrzése az idegen hatásokkal szemben (Bilász 2017: 25).

Kevesen vannak azonban tudatában annak, hogy az a standard nyelvváltozat, amely a legtöbb beszélő számára a „nyelv”-et jelenti, szigorúan véve csupán egy a beszélőktől független eszmény, amely teljes mértékben megfelel a nyelvi helyesség kritériumának, és amelyet intézmények által rögzített formában ismerünk meg (Bodó 2016: 26). Tehát a gyakorlatban ez a változat nem létezik a maga „tökéletességében”, csupán azt figyelhetjük meg, hogy bizonyos helyzetekben nyelvhasználatunk közeledik hozzá, különösen írásban. Ugyanis az élő nyelv – Lanstyák szavaival élve – csaknem mindig „közveleges”, vagyis a standardtól egy másik nyelvváltozat (például nyelvjárás, beszélt köznyelv) irányába mozdul el (Lanstyák 1998: 13–14).

A tényleges nyelvhasználat átmeneti volta azonban olyan tény, amely a legtöbb esetben nem jelenik meg az anyanyelvi nevelés/oktatás folyamán, sem a tankönyvekben, sem a magyarórákon. Sokkal inkább azt figyelhetjük meg, hogy az iskolák többségében a nyelvtanítás a standard nyelvváltozat elsajátítására irányul, ezzel háttérbe szorítva – rosszabb esetben teljesen elutasítva – a nem standard változatokat, így a nyelvjárásokat.

Tudvalevő, hogy az anyanyelvi nevelésnek egyik nagyon fontos feladata a köznyelv közvetítése (írott és beszélt köznyelv) (Kiss 2003: 145), nem mindegy azonban, hogy ez milyen módon történik. Úgy, hogy közben elismerjük más nyelvváltozatok létét, értékeit és használati körét (hozzáadó szemléletben), vagy pedig ezekről nem veszünk tudomást, és a standard elsajátítására hivatkozva (felcserélő, preskriptív szemléletben) a nem standard (nyelvjárás) nyelvváltozatokat és nyelvi jegyeket

(kontaktusjelenségeket) – nyelvhelyességi hibaként feltüntetve – kiirtjuk a tanulók nyelvhasználatából (például Beregszászi 2009: 20; Beregszászi–Cserniczkó 2004: 151; Cserniczkó 2008: 124–125).

Sokan gondolhatjuk azt, hogy a gyerek az iskolába kerülve szembesül először ezekkel az előítéletekkel, azzal a ténnyel, hogy nem (csupán) a köznyelvet használja (hogy nem beszél „helyesen”), hanem nyelvjárásban (is) beszél (Dudics 2016: 153–154). Ugyanakkor egy a 2017/2018-as, beregszászi óvodapedagógusok és alsó tagozatos tanítók körében végzett nyelvi-nyelvjárás attitűdvizsgálat alátámasztotta, hogy a gyermekek akár már az óvodai anyanyelvi nevelés és az alsó tagozatos anyanyelvi oktatás során is találkozhatnak nyelvváltozatuk megbélyegzésével és a nyelvhasználatukkal kapcsolatos, a standard nyelvi ideológiának megfelelő téves elvárásokkal (Bodor 2017: 26). Tehát a felelősség nem csupán a magyar szakos tanárokat és kollégáikat terheli, hanem az óvodapedagógusokat és a tanítókat is. Ugyanis a pedagógusok hozzáállása nagyban befolyásolhatja a gyermekek nyelvi-nyelvjárás attitűdjeinek az alakulását.

A (félig strukturált) interjú felmérésben részt vett tanítókkal és óvodapedagógusokkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy nagyrészt tisztában vannak a nyelvjárás fogalmával, és a többségük a nyelvjárásokra mint identitáskifejező eszközre, mint megőrzendő hagyományra tekintenek, bár ez nem fedezhető fel a többségük anyanyelvoktatási szemléletében: „Egy bizonyos területi egységen, például a beregszászi járás és környékén olyan szavak és kifejezések használata, amelyek csak arra a területre jellemzőek, és ezeket értékelni kell, megőrizni az utókornak” (pontosan idézett interjúrészek). Az óvónők és a tanítók többsége állításuk szerint nem beszél nyelvjárásban, hanem a köznyelvet vagy az „irodalmi nyelvet” (standard) használja: „Én úgy gondolom, hogy nem, hanem a helyes, irodalmi nyelvet használom.” Ugyanakkor válaszaik alapján kiderült, hogy a pedagógusok közül sokan nem ismerik a nyelvjárások jellegzetességeit, és nincsenek birtokában az alapvető nyelvjárás ismereteknek, ugyanis a legtöbben úgy állítottak azt, hogy ők nem beszélnek nyelvjárásban, hogy válaszuk közben is épp egy nyelvjárás jegyet használtak: „Itt Beregszászban, az a hír járja, nálunk beszélnek a legszebben, *Budapesttől* is”; „És úgy gondolom, hogy jó az, ha *megismertessük* már most a gyerekekkel azt...” (a kurzív kiemelések itt és a későbbiekben tőlem származnak – B. V.). Ennek ellenére nagyon sok pedagógus mégis kötelességének tartja, hogy kijavítsa a gyerekek nyelvjárásias, nem standard, kontaktusjelenségeket tartalmazó beszédét, még akkor is, ha ezzel saját nyelvváltozatát is megbélyegzi: „Hát az illet azért ki szoktuk javítani, mert nem szeressük, hanem szeretjük, és nem kapnák, hanem kapnék. Ezek úgy zavarják a fületem, a suksükölés annyira nem, mert Muzsalyban is így használják, meg én is szoktam néha, de *tisztába* vagyok a helyesírás szabályaival”; „Hát én gondolom, hogy mégis csak a kis korban kell, hogy kijavítsuk. [Kérdező: És hogyan javítja ki a gyereket?] Hát megmondom, hogy nem így mondjuk, hanem úgy”; „Egy óvónőnek a nyelvjárást mindenképpen javítania kell”. A standard és a purista nyelvi ideológia hegemoniája tűnik ki a következő kérdésre adott válaszokból is, amelyben arra voltam kíváncsi, hogy az óvodapedagógusok és a tanítók szerint mi az anyanyelvi nevelés célja: „Hogy megmaradjunk. Egy nemzet szerintem addig marad fenn, amíg a nyelve fenn tud maradni, s nagyon fontosnak tartom, hogy minél kevesebb jövevényszót, ukránból–oroszból átvett jövevényszót használjunk. Rettenetesen haragszom azért, ez az én személyes véleményem, amikor jönnek és azt mondják, hogy megyek *bulocskát* venni, vagy *szokoffogok* venni. Én ezeket nem *tűröm*, nem illik tanítónak illet mondani, de igen, hát én ezt folyamatosan javítom, és egy-két év alatt megszokják a gyerekek, hogy ezt nem így mondjuk. Úgyhogy én szerintem megőrizni az anyanyelvet, az nagyon fontos”; „Az, hogy megtanítsuk a gyermekeknek a helyes nyelvhasználatot, hogy tisztán beszéljék az anyanyelvüket”; „Hát hogy mindenki megtanulja tökéletesen az anyanyelvét”.

És bár a pedagógusok közül állítólag mindenki sajnálná, ha eltűnnének a nyelvjárások (mert „az anyanyelvünk kincsei”, „örökségünk része”, „egy érték”, „meg kell őriznünk az utókornak”), a többségük megnyilatkozásai alapján mégis az állapítható meg, hogy a gyakorlatban a nyelvjárásokkal kapcsolatban távolságtartó, sőt néha elítélő attitűdöt vallanak. Az anyanyelvi nevelés/oktatás során a felcserélő szemléletet követik, és nincsenek tekintettel, nem építenek a gyermekek nyelvi környezetére, annak a néhány pedagógusnak a kivételével, akik fontosnak tartották a nyelvjárás

ismeretek beemelését az óvodai és az alsó tagozatos anyanyelvi nevelésbe, és tudattalanul is a hozzáadó anyanyelvoktatási szemléletet követik: „Mivel ugye a népmesékben, közmondásokban előkerülnek ezek a szavak, ezek a fordulatok, és ezek színesebbé teszik, tehát foglalkozni kell vele. Szerintem fontos ez is, ez a nyelvünknek az ékszere szerintem”; „Hát mondjuk, egy magyar népmesét nem lehet elmondani nyelvjárás nélkül”.

A pedagógusoknak tehát a gyermekek nyelvhasználatának javíthatása, a különböző nyelvi babonák és nyelvi tévhitek terjesztése helyett (amelyek egy kisebbségi, kétnyelvű környezetben a gyermek megszégyenítése, nyelvi elbizonytalanítása mellett akár nyelvcserehez is vezethetnek) az kellene, hogy legyen a feladatuk, hogy megismertessék a gyermekekkel a különböző nyelvváltozatokat, ezek funkcióit és értékeit, fejlesszék a kommunikatív kompetenciájukat, illetőleg segítsék „a nyelvjárási (háttérű) beszélők anyanyelvi otthonosságérzésének kialakulását, szégyenérzettől mentes, kreatív nyelvhasználatát, elősegítvén anyanyelvi versenyképességük erősítését, növelését” (Kiss2003: 146).

Ehhez viszont arra lenne szükség, hogy az óvodapedagógusok és az alsó tagozatos tanítók megismerkedjenek saját regionális nyelvváltozataik (köznyelvtől eltérő) jegyeivel, rendelkezzenek megfelelő szintű dialektológiai ismeretekkel, és pozitív nyelvi-nyelvjárási attitűddel (például Kiss 2003: 149). Ez azonban a pedagógusok saját felelősségén (például szakirodalmi tájékozódásán) kívül főként az egyetemi vagy főiskolai oktatásukon múlik, hiszen ezeket az ismereteket, a hozzáadó nyelvszemléletet a képzésük során kellene elsajátítaniuk (például Parapatics 2016: 515). Végezetül az is nagy segítséget nyújthatna, és útmutatóul szolgálhatna a pedagógusok számára, ha az alsó tagozatos magyar nyelvi tantervben és tankönyvekben megjelenéne az alapvető nyelvjárási ismeretek és a nemzeti kisebbségi sajátosságok is.

Tisztelettel:

Beregszász, 2019. március 15.

Bodor Viktória

tanársegéd

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

doktori hallgató

ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola

Magyar nyelvészet doktori program

Irodalom

Beregszászi Anikó 2009. Anyanyelv-oktatás hozzáadó (additív) szemléletben: a magyar nyelv tanterv kínálta lehetőségek. In: Karmacsi Zoltán – Márku Anita (szerk.) *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint. Ungvár. 20–25.

Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2004. A nyelvjárások és a kárpátaljai magyar iskola. In: Beregszászi Anikó – Cserniczkó István: *...itt mennyit ér a szó?* PoliPrint. Ungvár. 140–154.

Bilász Boglárka 2017. Nyelv és ideológia. Iskolai metanyelvi diskurzus szlovákiai magyar középiskolákban. Univerzita Komenského v Bratislave. Pozsony.

Bodó Csanád 2016. *Nyelvi ideológiák és különbségek*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet. Kolozsvár.

- Bodor Viktória 2017. A beregszászi magyar óvodapedagógusok nyelvi/nyelvjárási attitűdjei. *Közoktatás* 1: 24–26.
- Csernicskó István 2008. Új szemlélet – régi reflexek. Hogyan tehetjük hatékonyabbá a magyar anyanyelvi nevelést? In: Csernicskó István – Kontra Miklós (szerk.) *Az üveghegyen innen. Anyanyelvváltozatok, identitás és magyar anyanyelvi nevelés*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Ungvár–Beregszász. 105–147.
- Dudics Katalin 2016. A kisebbségi anyanyelvváltozat megítélése, szerepkörei néhány kárpátaljai felmérés alapján. In: Hires-László Kornélia (szerk.) *Nyelvhasználat, kétnyelvűség. Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból II*. Autdor-Shark. Ungvár. 153–163.
- Kiss Jenő 2003. Az alkalmazott dialektológia: a nyelvjárások és az anyanyelvoktatás. In: Kiss Jenő (szerk.) *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest. 145–157.
- Kontra Miklós 2010. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. In: Kontra Miklós: *Hasznos nyelvészet*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja. 65–87.
- Lanstyák István 1998. *Nyelvünkben otthon*. NAP Kiadó. Dunaszerdahely.
- Lanstyák István 2011. A nyelvi ideológiák néhány általános kérdéséről. In: Misad Katalin – Csehy Zoltán (szerk.) *Nova Posoniensia*. Szenci Molnár Albert Egyesület – Kalligram Kiadó. Pozsony. 13–57.
- Lanstyák István 2015. *Nyelvi ideológiák (általános tudnivalók és fogalomtár)*. http://web.unideb.hu/~tkis/li_nyelvideologiai_fogalomtar.pdf (2019. március 11.)
- Milroy, James 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4: 530–555.
- Milroy, James – Milroy, Lesley 1999. *Authority in Language – Investigating Standard English*. Third Edition. Routledge. London – New York.
- Parapatics Andrea 2016. Tények és tapasztalatok a dialektológiai ismeretek tanításáról In: Czetter Ibolya – Hajba Renáta – Tóth Péter (szerk.) *VI. Dialektológiai Szimpozion. Szombathely, 2015. szeptember 2–4*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács. Szombathely–Nyitra. 509–517.

Bodor, Viktória: The attitude of kindergarten teachers and teachers to linguistic diversity

Az írás szerzőjéről

Bodor Viktória

koordinátor, tanársegéd, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

bodor.viki8[kukac]gmail.com